

Ærenpris, *Veronica*

Af den danske floras ca. 20 arter vedrører etnobotanikeren især følgende:

VEDBEND-ÆRENPRIS, *Veronica hederifolia*, en spinkel plante med 10–30 cm liggende stængler, nyreformede, tre- eller femlappede blade og små lilla blomster på tynde stilke. Almindelig på dyrket jord, kunne forhen være et besværligt ukrudt i vintersæden (1). Frøene findes ofte i mængde mellem kornet og almuens troede, de var faldet ned som en regn (1796; 2).

TVESKÆGGET ÆRENPRIS, *Veronica chamaedrys*, bliver 10–30 cm høj, har æg-hjerteformede, groft takkede blade og på de krybende stængler to rækker hår overfor hinanden; de ret store og smukke lyseblå blomster sidder i klaser, kronen falder let af. Alm. ved gårder, på høje enge, i skov og krat.

Forgiet mig ikke 1594 fra tysk, blå er troskabens symbolske farve, sml. *forglemmigej* s. 80; *glemmigej* 1795, *forglem mig ikke* 1672, 1721, *forglemmigej* MJylland o. 1870, *mandstro* MJylland, NFyn, Langeland, Møn o. 1870 skal hentyde til den hurtigt affaldende blomst – også mandens troskab er lidet varig (3); *kærminde* 1917ff, se *forglemmigej* s. 80. *Katteøjne* slutningen af 1800-tff, *fandens øjsten* Århusegnen o. 1870.

LÆGE-ÆRENPRIS, *Veronica officinalis*, er alm. i åbne skove og på tørre bakker og marker, den krybende 10–25 cm lange stængel med oprette grenspidser har ægformede eller elliptiske, savtakkede blade og klaser af små kortstilkede blå-lilla blomster med mørkere årer.

TYKBLADET ÆRENPRIS, *Veronica beccabunga*, kendes let fra de øvrige arter på sine kødfulde, ovale, lidt takkede blade og mørkeblå blomster; alm. i rindende vand (bække, grøfter etc.).

Lemmike o.lign. o. 1450–slutningen 1800-t; Jylland, Bornholm, måske til tysk ord for blød, slap (den liggende stængel), i stednavnet Limmikebæk 1654 ff Bornholm; omdannet til *ledmyge* 1546–1820, et dekott blev desuden anvendt til badning af syge lemmer (4). – Færøerne *lamike* o. 1780 (5).

Ærenpris 1546ff (ære og pris) 1614 *erennprys*, fra tysk (til Læge-Ærenpris) og sigtende til plantens fremragende medicinske kræfter. *Arve* 1688–o. 1900 (1648 vand-arve), blomsterne ligner blå arves (*Anagallis*); *misøjne* SFyn og Tåsinge, *Vorherres blå øjne* og *jomfru Maries blå øjne* Slagelseegnen. (6).

LITTERATUR: (1) 443, 449; (2) 739 1,357; (3) 519 117; 520 69; (4) 153 1930,73–77; (5) 751 100f; (6) 689 2,791ff.

LÆGEMIDLER

Tykbladet ærenpris indgik i afkog til salve på gigt og i omslag på hævelse, syg barselkone skal spise planten kogt med svinefedt (o. 1450; 1).

Henrik Smid 1546ff (2): tykbladet ærenpris spist som salat opløser blæresten, uddriver urin, dødt foster og kvindens urenheder. Nogle mener, at patient med blodsot = dysenteri skal have planten kogt i olie, det stiller smerten og den sårede tarm læges.

Simon Paulli 1648, 176, 372: tykbladet ærenpris



er en af de allerbedste urter mod skørbug, ofte bedre end kokleare (bd. 2), bruges i bad mod skørbugskrampe, fjerner pletter og prikker på patientens arme og ben, plantens saft læger sår på tandkødet. Bønder lægger planten med salt og spindelvæv på sår. Læge-ærenpris hjælper for lungens o.a. organers sår, bylder og skab, kolik, tarmluft, ja pesten selv. Nogle blander pulveriseret vitriol i ærenprisivand, hvormed snavsede bylder bades og renses, samme vand læger skab og kløe, pletter og ringorm. Det er bekendt, at ærenpris-vin er meget god til patient med smerter i lunger og nyrer. Man bruger også ærenpris-sirup og -vand tilberedt på apoteker, det anbefales at drikke et dekokt af planten sødet med ærenpris-sirup, »thi så bliver det mere kærkomment for munden og går des glattere ned«.

Tykbladet ærenpris er bestanddel af »Kong Hans' skørbugsråd« (1487; 3), bladene spises, saften eller mælke- eller vandafkog drikkes for sygdommen (4).

Ærenprisivand blandet med krusemyntevand eller varmt øl giver et brækmiddel (1767; 5). Næst efter brændevinen bruger fynske bønder mest hyldesirup, bukkeblade og ærenpris mod alle sygdomme (o. 1770; 6). Ærenpris-te eller planten kogt som salat modvirker svindsot (7). Trefliget ærenpris (*Veronica triphylla*) har været anvendt mod gulsot (o. 1800; 8). Ærenpris nævnes blandt midler mod vattersot og indgår i blodrensende te (4), bladene er sved- og urindrivende, te af bladene drikkes for lændesmerter og nyresten, vinudtræk styrker hjernen (1838; 9).

Sirup af ærenpris indtages for astma, blodspytning og sår i lungerne (1838; 9). Planten er bestanddel af vandudtræk mod åndenød og gammel hoste (10). Tykbladet ærenpris indgår i brystte (1736, o. 1820; 11); læge-ærenpris blev forhen anbefalet mod brystlidelser (1796; 12), de tørrede overjordiske dele indgår stadig i brystte (13). Ærenpris er komponent i vandafkog til gurgling af dårlig hals (1807; 14). Te af blade af aks-ærenpris (*Veronica spicata*) har i stedet for kinabark været anvendt for koldfeber = malaria (12).

Den kloge mand Laust Glavind i Holstebro gav undertiden gigtpatienter en te af tørret ærenpris (15), en klog kone tilrådede at lægge tykbladet ærenpris på gigtstødt ben (Kornum sogn ved Løgstør; 16). Syge lemmer bades med et afkog af tykbladet ærenpris (ØJylland; 17). Laust Glavind gav værkbruden dreng te af ærenpris (15). »Opblæst ansigt« bades med rødvindekokt af hvidblomstrende ærenpris (18), blade af tykbladet ærenpris og læge-ærenpris lægges på sår (19), klog mand på Balle mark i VJylland behandlede sår med tykbladet ærenpris (20). Tveskægget og tykbladet ærenpris er som omslag gode til at trække bullenskab til (21). Tykbladet ærenpris indgår i grødomslag på hårde knuder efter slag og stød (o. 1820; 22). Ærenpris er bestanddel af indholdet i urte- eller krydderposen, der lægges på smertende lemmer.

Ærenpris synes at have været benyttet til fosterdrivelse: ærenpris og sevenbom · de gør manges jomfru tom (ØJylland; 23).

Tykbladet ærenpris. *Flora Danica*, 1767.





Ærenpris blev brugt som et middel mod gigtens plager. Maleri af »Gamle Ole Eriksens« af Michael Ancher, 1906. Statens Museum for Kunst.

Læge-ærenpris og tykbladet ærenpris (urt) er anført i farmakopeen 1772 og sælges stadig fra apoteker; på fynsk blev læge-ærenpris o. 1890 forlangt som »korsknapp« (sml. s. 114) (24).

Ærenpris indgår i råd for hestens indvortes sygdomme, bl.a. engbrystighed; vandudtræk gives mod diarré, ærenprisknopper for den forsnævrede hov (25); på kvæstet hest lægges omslag af tykbladet ærenpris, hørfrø, smør og eddike (be gydelsen af 1800-t; 26).

På Færøerne har tykbladet ærenpris været anvendt mod skørbug (1670; 27), udtræk af læge-ærenpris' blade på sår (28).

LITTERATUR: (1) 348b 33,41,44; (2) 841 1577,24; (3) 72 1945,50; (4) 739 1,1796,352; 718 1838,116f; 488 o 177,209,283; (5) 293 18; (6) 728c 3,389; (7) 408 26; (8) 739 1,1796,358; 398 1821,24f; 718 1838, 166f; (9) 718 1838,166f; (10) 488 o 138f,206; 328f 1,45; 634 12022 (Bov Sønderj., ærenpriste mod forkølelse); (11) 488 o 293; (12) 739 1,348,350; (13) 304 334; 599b 2,86; (14) 217 11; (15) 328f 1,101,137; (16)

1006 1/4 1927; (17) 996 14,1949,39; (18) 328f 2,122; (19) 739 1,350,352; 398 1806,14f og 1821,19f; (20) 468 2,42,49; (21) 830 12,1889,39; 239 1894,103 (S-Fyn); (22) 488 o 237; (23) 161 1906/23:2224; (24) 519 117, se iøvvr. 227 1908, 337 og 1934,355; 37 1933, 664; (25) 83 62-64,72,78,107; (26) 161 1909/3 B,13; (27) 181 108; (28) 752 94,127.

ANDEN ANVENDELSE

Tykbladet ærenpris »er god til mad«, unge planter kan spises som salat ligesom vandkarse (1546; 1), under Svenskekrigen 1659-60 bidrog planten meget til befolkningens ernæring (2). Bladene spises om foråret som salat (1776; 3), spinat og i kål (o. 1800; 4). Blade og skudspirer kan anvendes til kartoffelsalat, stængler med blade syltes i eddike som erstatning for agurker, helt unge blade spises rå eller som salat (5).

Læge-ærenpris nævnes 1740 som en af de bedste erstatninger for kinesisk te (6) og blev mange steder i landet drukket som sådan (1716ff; 7), til højtiderne drak bønderne tevand af ærenpris,



Ærenpris værner bøsse mod forhekselse. Fra »Fortællinger og Vers for Børn udgivne af Ingeborg. København u. å.

salvie, hyldeblomster m.m., de købte aldrig kinesisk te (Sdr. Omme begyndelsen 1800-t:). Bladene af tveskægget ærenpris gav også en behagelig te (9).

Læge-ærenpris kogt med vitriol farver sort (10), med blade af en art ærenpris farves linned blå (9).

Ærenpris lagt under bøssens lås værner den mod forhekselse (11).

Langbladet ærenpris (*Veronica longifolia*), bredbladet ærenpris (*Veronica teucrium*) o.a. dyrkes som prydanter (1837ff; 12).

LITTERATUR: (1) 841 42; (2) 488 6,1883,92 (Almind); (3) 1008 4,1916,599; (4) 739 1,1796,352; 398 1806,14f og 1821,19f; (5) 712 54; (6) Chr. Nørager, Observations de Portu Thee; (7) 696 468; 739 1, 1796,348; 398 1806,12,16; (8) 794 5, 1874-75,100; 488g 3,36; (9) 739 1,1796,348,355; (10) 696 1761,470; 398 1806,16; (11) 328f 1,37; (12) 348 1837, 109.

PROSA OG POESI

(Tveskægget ærenpris) allevegne stirrer dens lyseblå blomsterøjne os imøde – så blå, som himlen er blå, når den dejlige sommer kommer sejlene os imøde over det blå og bølgende hav Jens K. Jørgensen og K. Hee Andersen (1).

I grøfterne... hele bede af ærenpris, vor ven mellem blomster, en ringe blomst, men den knytter alle årene sammen, helt ned til vor barndom, som om ingen år var gået. Ære og pris du, ærenpris, elskede, at jeg skal se dig igen! (a); du ærenpris, som øjne blå fra grøftens grønne

vildnis så, et blik fra dybet, himmelvendt, veninde, kun i sjælen kendt! (b) Johannes V. Jensen (2).

Johannes Jørgensen, Ærenpris (3).

LITTERATUR: (1) 462 94; (2) a 433q 62f; b 433n 39; (3) 463g 46f.

Løvemund, *Antirrhinum*

AGER-LØVEMUND, *Antirrhinum orontium*, som er hyppig på tørre marker mellem kornet på næsten alle de større øer, men mangler i store dele af Jylland, bliver 15–30 cm høj og har i bladhjørnerne enlige rosenrøde blomster med pukkel ved grunden af kronrøret, omgivet af fem lange bægerflige.



Ager-løvemund.
Flora Danica,
1761-1883.